

Debatt

Åke Elmér

Röstuppdelningsdebatten 1922

Kommentar till Per Frånbergs artikel
”Den sanna kvinnan och politiken”

Per Frånberg har i en artikel i *Scandia* 1983:1 med utgångspunkt från debatten om könsuppdelningen av röstsedlarna vid förbudsomröstningen 1922 gjort en intressant analys av ”kvinnosynen” vid seklets början, särskilt inom nykterhetsrörelsen med tyngdpunkt på kvinnoorganisationen Vita Bandet i Sverige och USA. Hans redogörelse för omröstningsdebatten är emellertid så vårdslöst gjord att läsarens förtroende för underlaget till hans slutsatser rubbas. Följande kommentarer kan belysa detta.

Enligt Frånberg kom det ”som en chock” för nykterhetsrörelsens kvinnor när första lagutskottet i mars 1922 lade fram sitt utlåtande med förslag om könsuppdelning. Utskottet skulle ha hämtat idén från ”godtemplaren” Arthur Engberg som 1921 hade motionerat om en liknande uppdelning vid det första riksdagsvalet med kvinnlig rösträtt.¹

Båda dessa påståenden är felaktiga. Könsuppdelning av röstsedlarna vid förbudsomröstningen föreslogs av Ivan Bratt i en reservation till 1911 års nykterhetskommittés förbudsbetänkande, vilket avlämnades i augusti 1920. Förslaget hade avvisats av kommitténs majoritet som föreslog en beslutande folkomröstning, varvid könsuppdelning inte kunde komma i fråga. Bratt föreslog rådgivande omröstning, varvid en uppdelning skulle kunna ge bättre underlag för statsmakernas bedömning av förbudets genomförbarhet.² Det blev ju också konsultativ omröstning. Att Bratt var upphovsman framgår för övrigt både av den kammardebatt som Frånberg refererar och av ett yttrande av Emilie Rathou som han citerar på sid 140.³

Bratts förslag hade sedan 1920 upprepade gånger diskuterats i tidningspressen. De av Frånberg citerade Vira Eklund (IOGT) och Emilie Rathou (Vita Bandet) hade var sin artikel i IOGT:s tidning *Reformatorn* redan hösten 1920, där de motsatte sig en uppdelning.⁴ Någon ”chock” kan det alltså inte ha varit våren 1922 då utskottsförslaget presenterades.

Under hösten 1920 uttalade sig Hjalmar Branting (då statsminister) för könsuppdelning.⁵ Han upprepade detta i riksdagen 1921 under debatten om grund-

lagsändring om folkomröstning.⁶

Frånbergs referat av omröstningsfrågans behandling i riksdagen 1922 är inte korrekt. Första stycket på sid 142 är mest påfallande. Lagutskottet hade inte, som där sägs, föreslagit omröstning ”i augusti 1922” utan under år 1922. Detta har betydelse för flera inlägg i debatterna. Mot förslaget stod enligt Frånberg ”en enskild socialdemokratisk motion”. Någon sådan existerade inte men väl en reservation av socialdemokraten Lindqvist i Halmstad. Liberalen Larsson i Lerdalas reservation kallas ”en liberal motion” (ska väl betyda partimotion eftersom den andra kallas ”enskild”). Denna ”motion” påstås vara huvudalternativet till utskottets ”proposition”! Beteckningen ”motion” används genomgående i artikeln.

Enligt Frånberg föreslog socialdemokraten (och godtemplaren) Nelly Thüring i kammardebatten ”t o m bildandet av ett kvinnoparti, som enbart skulle agera för att få bort denna paragraf i utskottets förslag”. Detta är gripet ur luften. Thüring vädjade till männen att ta hänsyn till kvinnorna i detta ärende för att undvika motsättningar mellan män och kvinnor i den framtida politiken.⁷ (Det var ju första riksdagen med kvinnliga ledamöter.) Däremot varnade socialdemokraten (och godtemplaren) Erik Fast för att motsättningarna skulle kunna påverka ”partistrukturen”.⁸

Frånbergs framställning av förbudsvännernas centrala organisation är förvirrande. Tydligt har han inte förstått den. Hans vanliga beteckning är ”Förbudsförbundet” eller ”Förbudsvännernas Landsförbund”. Något sådant existerade inte 1922. Samarbetsorganet kallades då ”Förbudsvännernas Rikskommitté”. När Frånberg stöter på den termen tror han tydligt att kommittén är (det icke existerande) förbundets arbetsutskott.⁹ Ibland lägger han också till ett ”Sveriges” framför organisationsnamnen.

Missuppfattning av de faktiska förhållandena har lett Frånberg till att ge en skev bild av Godtemplarordens ställningstagande. Han talar om IOGT:s ”godkännande av utskottsförslaget” men har inte något direkt belägg för detta, endast andrahandsuttalanden i polemiskt syfte. IOGT:s verkställande råd (styrelse) gjorde sitt uttalande i februari 1922. Där sägs att särskiljande är principiellt oriktigt men att man kan överväga om det är tillräcklig anledning till rent avslag.¹⁰ Detta är ju inte ett godkännande, även om avvisandet inte är lika absolut som de andra organisations. Än mindre berättigat är det att som Frånberg gör på sid 151 säga att godtemplarna ”stödde tanken på röstuppdelningen” eller att tala om deras ”villighet att diskriminera kvinnorösterna”.

I Reformatorn skrev Jalmar Furuskog ett par ledare där han framhöll att särskiljande vore mer acceptabelt vid en konsultativ än vid en decisiv folkomröstning men han förordade det inte.¹¹ I flera ledare och artiklar av andra ledande personer avvisades det helt, bl a med hänvisning till IOGT:s traditionella ideologi.¹² När rikskommittén gjorde sitt av Frånberg på sid 141 citerade uttalande mot röstuppdelningen återgavs detta av Reformatorn med tillägget: ”Som synes har uttalats detsamma som av VR (verkställande rådet) vid senaste möte”.¹³

Möjligen har Frånbergs tidigare påpekade misstag att Arthur Engberg var en

ledande godtemplare fört honom på villospår. Han talar t o m om ”godtemplarna med Arthur Engberg i spetsen”. Men även kritiken av Furuskogs inte helt absoluta avståndstagande och av enskilda godtemplares ställningstagande kan ha påverkat hans uppfattning.¹⁴

När det sedan gäller Frånbergs egentliga ämne, ”kvinnosynen”, behöver de här påpekade misstagen inte nödvändigtvis ha påverkat resultaten. Enligt min mening har han dock underskattat de taktiska synpunkterna. Det gällde för förbudsmotståndarna att visa att det var kvinnorna som bar upp förbudsmajoriteten. Förbudsvännerna hade intresse av att dölja en sådan eventualitet. Båda sidor var övertygade om att det skulle bli majoritet. Tvisten gällde — utöver könsuppdelningen — om man skulle nöja sig med enkel majoritet eller kräva 60 % (nykterhetskommittén) eller 66 2/3 % (socialdemokratiska partikongressen).¹⁵ Man räknade allmänt med den konsultativa omröstningen som avgörande, trots att riksdagen fortfarande skulle ha fri prövningsrätt.

Bakom taktiken låg naturligtvis också en mer eller mindre medveten ”kvinnosyn”, det har säkert Frånberg rätt i. Det är dock märkligt att han inte nämner det ”rationella” skälet till könsuppdelning, nämligen att det måste bli svårt att bekämpa överträdelser av förbudet om det inte fanns en stark opinion för det även bland männen, som ju då mer än nu var de huvudsakliga alkoholkonsumenterna. Detta behöver inte betyda att man ansåg alkoholförtäring vara ”ett människens privilegium”, som Frånberg uttrycker det.

Slutligen ett påpekande med anledning av ett påstående på sid 143. Enligt Frånberg accepterades kvinnorna inom nykterhetsrörelsen som politiskt likaberrättigade med männen ”ofta enbart för att de ansågs mera högtstående på det moraliska planet”. För detta finns inget belägg. Hänvisningen till Qvist är meningslös.

NOTER

1. Engberg hade vid denna tidpunkt lämnat IOGT och riksdagens nykterhetsgrupp. Reformatorn 5/10 1921. I ett kåseri i Reformatorn 3/5 1922 betecknas han som "anhängare av nubben".
2. Nykterhetskommittén IX s 380 f.
3. Frånberg har inte observerat att yttrandet fälldes en månad innan utskottsförslaget framlades utan identifierar denna "Brattska linje" med det då ännu inte existerande utskottsförslaget.
4. Reformatorn 1920 15/9 resp 6/10. De tycks dock ha utgått från en decisiv omröstning. Vira Eklund betecknas av Frånberg som riksdagsledamot. Det blev hon inte förrän 1934 och då endast under en del av en period.
5. Reformatorn 6/10 1920.
6. AK nr 38 4/5 1921 s 64. I debatten om förbudsomröstningen 1922 yttrade sig inte Branting eller andra statsråd, då förslaget var framlagt som motion och inte av regeringen. (Även grundlagsändringen 1921 grundades enbart på motioner men då var Branting inte statsråd.)
7. AK nr 25 5/4 1922 s 61.
8. Ibid s 66.
9. Så överst på sid 142. Det fanns också ett arbetsutskott men detta bestod av endast tre personer, bland dem C G Ekman. Förbudsvännernas Rikskommitté bytte något år senare namn till Förbudsvännernas Landsförbund. Termen "Förbudsförbundet" torde vara en nyskapelse av Frånberg. Det fanns dock senare en organisation med detta namn men det bildades inte förrän efter 1930 av en grupp nykterhetspolitiker som inte godtog att Landsförbundet övergav förbudskravet och ändrade sitt namn till Sveriges Nykterhetsvänners Landsförbund (från 1967 Nykterhetsrörelsens Landsförbund).
10. Reformatorn 26/2 1922.
11. Reformatorn 17/11 1920, 25/1 1922.
12. Reformatorn 1922 25/1, 1/2, 26/2, 1/3, 29/3, 5/4, 12/4.
13. Reformatorn 1/3 1922.
14. Två godtemplare i ledande ställning, Socialdemokraterna N S Norling och Oscar Olsson, röstade i riksdagen för särskiljning. FK nr 24 5/4 1922 s 13 ff resp s 52 ff. Detta ådrog dem stark kritik inom IOGT och naturligtvis också inom de övriga nykterhetsorganisationerna och av Ekmanfalangen bland liberalerna. Reformatorn 12/4 1922.
15. Vid omröstningen röstade 59 % av de kvinnliga väljarna för förbudet men endast 41 % av de manliga. Över hälften av kvinnorna stannade hemma. Detta skulle kunna ses som en protest mot uppdelningen men det var dock flera kvinnor som röstade om förbudet än som deltog i andrakammarvalet 1921. Av männen röstade 62 % vid båda tillfällena. Den regionala variationen var stor men det var dock inte — som Frånberg påstår i sin avhandling *Umeåsystemet* (s 51) — 81 % av de röstberättigade i Västerbottens län som röstade ja. Det var 81 % av de röstande (49 % av de röstberättigade) men det var ju vackert så. Statistik i Sociala Meddelanden 1922 s 1032 och (utförligare) i Nykterhetsfolkets kalender 1925 s 132 ff.